

Vandrende håndværkssvende – bl.a. NAVERE

(Af Jesper Ratjen)

Mesterlære

Hvis man vil lære noget, må man sætte sig i forbindelse med nogle, som véd noget og kan noget.

Indenfor håndværksfagene har mesterlære været en århundredgammel metode.

Efter et antal læreår

(3-5 år) kunne lærlingen aflægge svendeprøve i sit fag og blive svend.

Lavstiden

Købstædernes håndværkslav var sammenslutninger af fagfæller, som var indbyrdes forpligtede til at yde hinanden hjælp og støtte, men de regulerede også tilgangen til faget. Da mestrene, i modsætning til byen og kunderne, kunne have en egeninteresse i at holde konkurrenter ude, var de under regulerende tilsyn fra byens øvrighed. Måske derfor kunne en håndværker ikke vælges til byens råd. Lavene vogtede nidkært over at ingen, som ikke var faglærte indenfor lavet eller uden lavets tilladelse, udførte håndværksarbejde. Lavet kunne foranstalte deciderede klapjagter på disse "bønhase" (Buhnehasen / loftsharer – slang for katte) og "fuskere", som i det skjulte udførte uautoriseret, håndværksarbejde.

Lavets protokoller

Indtil næringsfrihedslovens (1857) ikrafttrædelse 1862 var det håndværkslavene som styrede oplæringen. Lærlingen indgik en kontrakt med mester og blev indskrevet i lavets »drengeprotokol«. Efter læreårene og aflagt svendeprøve og gennemførelse af en hårdhændet indvielsesceremoni (fx. snedkerne og tømrenes "behøvling"), hvor også lavets "zünftige" tiltaler ("Grussen") blev indlært, blev svenden indskrevet i "svendeprotokollen" og der kunne udstedes et kunstfærdigt svendebrev ("Kundschaft").

Zünften

"Zünft" = lav – Begrebet "zünftig" – betyder: I overensstemmelse med lavets forskrifter ("Handwerksgewohnheit"). Zünftigkeit indebar en række for de enkelte håndværksfag særegne (faktisk også sære) ritualer og tiltaleformer, som skulle håndhæves for "håndværkets æres skyld" og for sammenholdet mellem fagfæller og for at udskille snydere. Zünften kom til Danmark omkring 1600 med de mange tyske bygningshåndværkere som indkaldtes til kongernes og rige herremænds byggerier. Det zünftige sprog blev derfor tysk – eller en afart af tysk. De danske håndværkslav blev "zünftige" og svendene kunne ikke begå sig andre steder, hvis de ikke optrådte zünftigt. Den arbejdssøgende svend skulle f.eks. henvende sig til fremmede mestre med de 3 øverste knapper i frakken knuppet og tiltale ham: "Mit Gunst! . . ."

På valsen

En mester kunne ikke beholde og beskæftige alle de svende, han udlærte. Det var derfor nødvendigt, at svendene søgte arbejde andetsteds; hos andre mestre i andre byer og især i det sydlige udland. Da svendene i almindelighed var ugifte, var de frie til at gå. Gifte svende – viverkarle

("Weiberkerlen") – blev ringeagtede og måtte tage til takke med de dårligste forhold på værkstedet. Det zünftige navn for svendenes vandringer var "at gå på valsen" ("Auf der Walze gehen"). En svend, som havde været på valsen, havde større erfaring og kunne mere – og blev derfor foretrukket, hvis en mester skulle antage en svend. De vandrende svende blev naturligvis også drevet af eventyrlyst.

Navere og Fremde

Førend svenden drog på valsen skulle han "fremmedskrives" i lavet. (Derfor kaldes tyske vandrende svende: "Fremde"). En skandinavisk vandrende svend kaldes: "Naver" – En forkortelse af skandinaver. (Anvendelse af benævnelsen "Naver" om alle vandrende håndværkssvende er derfor ukorrekte – men desværre udbredt!).

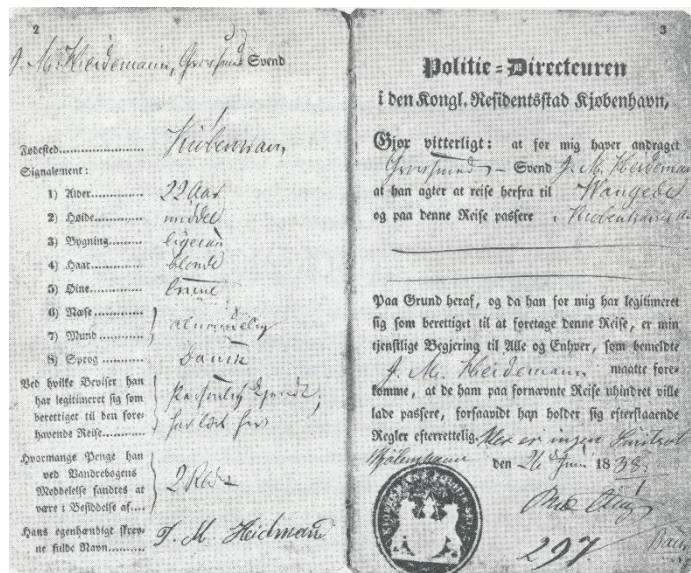
På valsen i »3 år og 1 dag«

At være "fremmedskrevet" betød, at svenden i en periode af 3 år og 1 dag skulle holde sig på mere end 50 km afstand fra sit hjemsted. Zünften påbød endvidere, at han skulle arbejde hos så mange mestre, som muligt og ikke måtte blive mere end 6 måneder noget sted.

Pas og vandrelog

Alle, som rejste i Danmark, skulle siden 1650erne være forsynet med »pas« udstedt af præsten, Københavns Overpræsident eller politimesteren/byfogeden. Passene angav en rejserute og skulle forevises og viseres af myndighederne i købstæder og overfartsteder, som passeredes på rejsen. Viseringerne blev indskrevet i "pasprotokoller". Pastvang for danskere ved indenlandske rejser blev ophævet 1862, mens udlændinge skulle have pas indtil 1875. Arbejdssøgende udlændinge skulle i stedet have en »opholdsbog«.

Efter kgl.forordning 1828 skulle vandrende svende – danske såvel som udenlandske – også være i besiddelse af en »vandrelog« (af navere kaldet "flippen"). I den indskrev politimyndighederne i de passerede byer pasviseringerne og mestrene, de arbejdede for, skulle notere i hvilket tidsrum, de havde arbejdet på værkstedet. Undervejs fra by til by måtte de på landet kun tage ophold for forfriskning og hvile og de måtte ikke tigge eller tage imod almisser.

Vandrelog for grovsmedesvend J.M.Heidemann udstedt af Københavns Politie-Directeur 1838

Note: Pas og vandreloger er – ligesom skudsmålssøger – private, personlige dokumenter, som kun undtagelsesvis er blevet afleveret.

Statens arkiver (Daisy) ser ud til at have 3-400 personlige vandreloger bevaret, hvilket jo er et forsvindende antal i forhold til de mange tusinde, der er udstedt. (Bemærk, at afgangshold fra skoler

kunne have en bog, som blev sendt på omgang mellem dimittenderne. De kaldes også "vandreboøger"). En søgning på "Danpa" gav nogle hundrede håndværker-vandreboøger

De kom vidt omkring

Svendene fra Skandinavien fulgte som regel bestemte rejseruter gennem egne, hvor der jævnligt var arbejde at få: Ned over grænsen til Hamborg og videre over Hannover til Köln og ned langs Rhinen, ind i Schweiz til Basel og Zürich og derfra til München og Wien inden turen igen gik nordover over Prag, Dresden og Berlin og så hjem igen. Så skulle der gerne være gået mindst "3 år og 1 dag". Naturligvis kunne den enkelte vandrende svends rejserute alt efter fag, interesser og arbejdsmuligheder, afvige betydeligt fra den her angivne.

Jul i Betlehem

Arbejde i Konstantinopel, jul i Betlehem, påske i Rom, forlovelse i Bern, verdensudstilling i Paris

En rejsedagbog for en dansk snedkersvend på valsen 1897-1900 fortæller f.eks., at han efter at have tilbagelagt en tilsvarende rejserute, forlod Wien i okt.1898; vandrede gennem Ungarn, sejlede over Sortehavet til Konstantinopel, hvor han efter en månedstids arbejde rejste videre med skib til Jaffa for at være i Betlehem juleaften. Påskedag 1899 er han i Rom og skal videre til Venedig. Herfra går turen nordpå over Alperne og rundt i Schweiz og ender i Bern i nov. 1899, hvor han arbejder og forlover sig med værtindens datter, men vil en afstikker til Verdensudstillingen i Paris i april 1900, hvor han får arbejde nogle uger inden han via Bern i juli 1900 –uden den forlovede– tager hjem til den fædrene gård i Gedved for at etablere værksted der. 3 år og 3 måneder på valsen har givet ham mange arbejds erfaringer og turistmæssige oplevelser. Han var utrolig dygtig til intarsia-arbejder, hvilket nok mere er et produkt af det lærte på valsen end af læretiden i Aalborg.

Skandinaviske foreninger

Når mange skandinaver færdedes i fremmedsprogede lande, er det naturligt at de søgte at mødes til socialt samvær og for at udveksle erfaringer om arbejdsmuligheder og -vilkår. I 1880 stiftedes »Skandinavisk Forening Zürich« og siden kom adskillige flere til i Schweiz og Tyskland.

Gåsegang i Berlin

Den ovenfor nævnte danske snedkersvend fortæller om en oplevelse i Berlin i juli 1897: "*Sidste Lørdag Aften var jeg til Møde i Dansk Forening, hvilket gik meget gemytligt til. Da vi saa gik hjem skulle vi gaa i Gaasegang, hvilket er en yndet Sport i de skandinaviske Foreninger hernede, men det havde vi nær kommet galt fra, thi som vi gik allerbedst kom en Politibetjent og tog Anføreren med. Imidlertid sludrede han saadan med Betjente, at vi slap med Skrækken. Han foreholdt ham det praktiske i at gaa efter hinanden i stedet for at gaa ved Siden af hinanden og spærre Gaden.*"

C.U.K. – Navernes sammenslutning fra 1899

Traditionelt var zünf-tige svende, som henvendte sig til en mester uden at kunne få arbejde, som kompensation og overlevelsesgrundlag, berettigede til at modtage en "Geschenk". Et mindre pengebeløb eller lidt mad – et rundstykke, et æg eller lignende. Det kunne være et stort problem for mestrene i de mest besøgte byer at udrede en passende "Geschenk" til det efterhånden stigende antal vandrende svende. Det lykkedes i 1899 "beregste håndværkere fra Skandinavien" (Naverne) fra de skandinaviske foreninger i Schweiz at stifte en "Central understøttelseskasse" – C.U.K. Indtil 2.verdenskrig styredes foreningen fra Schweiz, men bestyrelsen er siden flyttet til Danmark, hvor den kan besøges på Naverne-CUK.dk

Vandrende håndværkssvende – bl.a. de tyske FREMDE

(Foto: Hans Østergaard, Melfar-Posten 18.dec.2007)

Disse to gutter med den særprægede påklædning blev i december 2007 mødt på gaden i Middelfart. Med påklædningen ønsker de at signalere, at de er faguddannede håndværkssvende på vandring for at arbejde, bidrage med deres kunnen og at lære nyt.

Håndværkssvende fortsatte at vandre, – også efter lavenes nedlæggelse

Lavene (zünften) mistede, som følge af næringsfrihedslovgivning overalt i Europa efter midten af 1800-tallet, deres enerådighed til styring af håndværkeruddannelsen og "vandrepligten" måtte bortfalde, men de nyuddannede, ugifte svendes eventyrlyst og ønske om at lære nyt om både fremmede folk og steder og deres håndværksmetoder, bestod.

Vandretid: 3 år + 1 dag

I tiden »på valsen«, som sædvanligvis skal vare 3 år + 1 dag (den ene dag er vist til at tilbagelægge de sidste 50 km til hjemmet ved vandretidens afslutning), er man "fremmedskrevet" fra sit hjemsted – og derfor skal holde sig udenfor en "Bannkreis" på 50-60 km. Efter endt vandretid kan svenden lade sig "hjemskrive" (Sich einheimisch melden).

Klædedragten »Kluft« signalerer varetagelse af "håndværksære"

Med lavenes opløsning var også lavsmestrenes forpligtelser overfor vandrende håndværkssvende slut, så disse sidste var henvist til at føre sig frem for arbejdsgivere på egen hånd. Det var derfor vigtigt at fremstå som varetager af sit fags »håndværksære«. Pålidelig, troværdig og ærlig, samt flittig og omhyggelig med sit håndværks udførelse.

Med en særegen, "standardiseret" påklædning kunne de skille sig ud fra omstrefjende løsgængere og blive kendt for hævdelsen af en gensidig forpligtelse indenfor gruppen; f.eks. at ingen fra gruppen rejste fra gæld.

»Kluft« er den zünfthige beklædning for en vandrende håndværker

Hvordan og hvornår tømrernes traditionelle arbejdsbeklædning blev valgt som forbillede, har jeg ikke fået afklaret, men den såkaldte »Kluft« har en regelbundet udformning, som det kan være morsomt at kende:

Mørk jakke ("Joppe") med 6 perlemorsknapper (for 6-dages arbejdsuge) og på hvert ærme 3 knapper (for 3 læreår og 3 vandreår).

Vest og bukser med vide ben i farve efter fag:

Sort: Træ-fag

Lys (dvs. hvid eller brun): Sten-fag

Blå: Metal-fag

I vesten 8 perlemorsknapper (for 8 timers arbejdsdag)

Jakke, bukser og vest ofte af manchester (ribbevævet stof).

Skjorte ("Staude"): Hvid bomuldsskjorte med lav stående krave.

Sko eller støvler: oftest sorte – ellers mørke.

Hat: Blød hat med bred skygge ("Slaphut"); eller: Høj hat ("Zylinder"); – eller: Bowler ("Melone") – og en nok så vigtig detalje:

"Slips": "Ehrbarkeit" (Zunftschlips) Et slipselignende bånd (som ikke er bundet om halsen, men fæstet ved skjortens halslinning) bæres som tegn på anstændighed, agtværdighed, retskaffenhed.

Ehrbarkeitsens farve viser hvilket vandrerelskab, man tilhører:

Sort: »Rechtsschaffenden Fremden«

Blå: »Rolandsbrüdern«

Rød. »Fremder Freiheitsschacht«

Grå: »Freie Begegnungsschacht«

Alle med en gulden nål med deres håndværksvåben.

I hånden: En natursnoet stok ("Stenz").

Over skulderen: En "Charlottenburger" eller "Berliner", som er en aflang bylt af et kvadratisk stykke stof 80x80 cm med påtrykt motiv, viklet omkring skiftetøj og arbejdstøj.

Vandreselskaber

De europæiske lavs tidligere organisering af vandrende håndværkere blev efterhånden afløst af nyoprettede "vandreselskaber". Ligesom "zünftigkeit" især havde været dyrket og håndhævet i det tyske område, fik de nye organiseringer også deres udspring i de tysktalende stater. I vore dage, måske især i Tyskland(?), gælder det stadig, at hvis man vil være fuldgyldigt medlem af det lokale, sociale håndværkerfællesskab (i Skandinavien: »Naver-huler«), skal man have været på valsen i tre år

»Rechtsschaffenden Fremden« er de ældste, idet de er overleverede fra lavstiden og dermed kan der ikke sættes noget stiftelses år på dem. Det er 2 forskellige vandreselskaber som samarbejder f.eks. om herberger, men har bevaret deres særpræg hver især.

- Murere og stenhuggere (stenhuggere, murere, smede, stukkatører, låsesmede, mekanikere, blikkenslagere, ovnbyggere, anlægsgartnere, brolæggere, malere etc.)

- Tømrere og skiferdækkere (tømrere, snedkere, tagdækkere, bødkere, træskærere etc.).

De er fælles om at bære en *sort Ehrbarkeit*, men kluftens farve og deres gyldne håndværksnål viser, hvilket fag de hører til. Kun mænd kan optages. De »Rechtsschaffenden« fastholder de gamle zünftige lavsskikke med hemmelige ritualer og zünftige sprogbrug, bl.a. for at sætte sig op imod tidsåndens overfladiskhed. De har mange herberger i Tyskland og det øvrige Europa samt i Afrika, USA, Canada og Australien

Det skønnes (2012) at der er 150-170 »Rechtsschaffenden« på vandring ud af i alt 600-800.

Den dyrkelse af de gamle skikke som de »Rechtsschaffenden« fastholder, medførte hurtigt en del utilfredshed og førte til, at der i tiden efter 1890 opstod nye vandreselskaber:

»Rolandsbrüder« har navn efter den Roland-figur (ridder med sværd og våbenskjold), som er opstillet på torvet i Bremen og symboliserer borgerlig ret og frihed. Omkring 1880 sluttede et antal murersvende fra Bremen sig sammen om dette navn og anlagde ved sammenkomster en *blå Ehrbarkeit*, men først i 1891 stiftedes vandreselskabet i Nürnberg af 25 forsamlede Rolandsbrüder. Alle mandlige bygningshåndværkere under 27 år kan optages.

»Fremder Freiheitsschacht« blev grundlagt 1910 i Bern af en murer fra Heidelberg og 22 andre bygningshåndværkere under den franske revolutions motto: "Frihed, lighed og broderskab". De anlagde en *rød Ehrbarkeit*; – nok fordi medlemskab af det tyske kommunistparti i begyndelsen også var et krav, som dog senere blev frafaldet. De har herberger i både Europa og oversøisk.

»Freier Vogtländer Deutschlands« er ligeledes stiftet 1910 og optager ugifte, ustraffede mandlige bygningshåndværkere under 30 år. De skal være medlem af en relevant fagforening og må ikke deltage i politiske demonstrationer. I vandretiden på 2 år og 1 dag skal de være i arbejde i mindst 3/4 af vandretiden og i denne tid må de ikke være i besiddelse af en mobiltelefon ligesom benyttelse af internettet er uønsket (hvordan man i 2003 og 2011, som kilderne er fra, så skaffer sig arbejde, er ikke forklaret). De bærer ingen Ehrbarkeit, men en *gylden nål med bogstaverne FVD* på skjorten.

»Freie Begegnungsschacht« er opstået så sent som i 1986 og har ligeberettigelse som grundtanke. De optager både mænd og kvinder og også ikke-bygningshåndværkere. De bærer kluft og har anlagt en *grå Ehrbarkeit* og benævnes derfor også "Elefante".

Alle de nævnte vandreselekskaber er medlemmer af paraplyorganisationen C.C.E.G. («Confederation Compagnonnages Européens - Europäische Gesellenzünfte») - stiftet 1968 i Paris.

Endelig er der

»Freireisende Wandergesellen«, hvor både mænd og kvinder fra alle håndværksfag kan deltage. Det er ikke nogen organiseret gruppe. De bærer kluft, men ingen Ehrbarkeit eller håndværksnål, men de går som kendetegn med nedslået krave på skjorten. Vandretiden er 2 eller 3 år + 1 dag.

De skønnes at udgøre den største del af 700-800 vandrende håndværkere

Tilbage til de 2 vi mødte i Middelfart

De bar begge sort Ehrbarkeit, så de tilhører begge »Rechtsschaffenden Fremden«, men hver sin afdeling: I den lyse Kluff, en med sten-fag: i den sorte Kluff, en med træ-fag.

Artiklen i Melfar-Posten 18.dec.2007: [<http://www.melfarposten.dk/article/908055:Melfar-Posten--Tyske-navere-paa-gennemrejse>] fortæller da også, at det er en murer fra Schwartzwald, som har rejst i godt tre år og de sidste tre måneder har arbejdet i Ribe hos forskellige håndværksmestre og privat. Der har han bl.a. lært at mure bindingsværk op og lært at rundmure. Den høje i sort er tømrer og har arbejdet 7 måneder i Danmark, sidst i Århus.